

ДОДАТАК

Остаци изгореле књиге из Народне библиотеке после бомбардовања 1941.

Путоказ за читање романа *Теслина пошиљка*

Класичан трилер-роман *Теслина пошиљка*, четврти у низу којим се настављају новинарске и истраживачке авантуре главног јунака Новака Ивановића, почиње убиством немачког новинара на рушевинама Народне библиотеке. То убиство је увод у низ непредвидивих догађаја, који осветљавају тамне стране наше новије историје, а главни ток приче је усмерен ка бомбардовању Београда 6. априла 1941. године, када је изгорела Народна библиотека на Косанчићевом венцу.

Замршена прича око припреме за евакуацију библиотечког блага уочи немачког бомбардовања диктирала је и правац трилерског лавиринта смештеног у данашњицу. Грађа коришћена у овом роману – записници, изјаве, документа – склања наслаге магле са једног догађаја који је прогутало 500.000 књига, свезака, новина, архивске грађе, историјских списа, реликвија... Када се чињенице логично повежу, долази се до изненађујућих закључака, који захтевају

ревизију званичне историје када је реч о бомбардовању Београда и посебно рушењу Библиотеке.

У овом додатку, који је саставни део специјалног издања романа *Теслина йошиљка*, могу се прочитати интересантни подаци који се нису уклапали у литеарну причу, а говоре о историјату Народне библиотеке и мање познатим детаљима из живота Николе Тесле, а читалац ће бити почашћен и документованом причом о манастирима у Српској Светој Гори, у Овчарско-кабларској клисури. У роману је битан део приче смештен у манастир Благовештење, у који је требало да буде измештен библиотечки фонд Народне библиотеке. Зато је у додатку исправљена „неправда“, па ће читалац бити упознат и са историјом и лепотама и других манастира смештених у чудесној клисури што је наткрилила Западну Мораву.

Откуд Никола Тесла у причи о Народној библиотеци? Шта је велики научник наменио својој отаџбини као одбрамбени штит ако буде нападнута? Какве везе има Никола Тесла са тајним друштвима Врил и Туле? Колико је Немаца пре рата радило у Народној библиотеци и каква је била њихова улога након бомбардовања? Зашто су рушевине Библиотеке само једном откопане – 1976. године? Ко и зашто жели да купи земљиште на коме се налазе рушевине Библиотеке? Ко све трага за пројектима „зрака смрти“, који су нестали након Теслине смрти? Каква је улога патријарха Павла у причи о благој Народне библиотеке?

На ова и многа друга питања која извиру из сваке стране романа одговоре ћете наћи када склопите последње странице специјалног издања *Теслине йошиљке*.

1.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Шести април 1941.

У свим уџбеницима историје, што значи да је то званична верзија, пише да је Народна библиотека у Београду изгорела након бомбардовања 6. априла 1941. године. Израз „изгорела“ често замењује реч – „срушена“, што упућује на закључак да је уништена прецизним погоцима бомбама из авиона који су једног априлског јутра затамнили небо над Београдом. Когод је био на Косанчићевом венцу, на месту на коме се налазила једна од најлепших зграда у Београду, закључиће како је библиотека заиста вандалски уништена током бомбардовања и да су од ње остали само темељи зарасли у коров. На том месту, током пролећних и летњих месеци, у организацији Народне библиотеке, одржавају се књижевне вечери.

На жичаној огради, која је опасала рушевине, налази се на пластифицираном платну исписана порука књижевнице Светлане Велмар Јанковић: „Застаните

Народна библиотека на Косанчићевом венцу
уочи Другог светског рата

за час, ви који пролазите! На овом месту се до недеље 6. априла 1941. године, налазила Народна библиотека Србије. Тога дана је, у рано јутро, почело бомбардовање Београда. Прво је разнесен мир, а затим је, на Косанчићевом венцу, запламтела Народна библиотека.

Данима су горели древни писани споменици, старе и нове књиге, списи и писма, документи и новине. Данима је пламен уништавао сведочанства о постојању и трајању једног народа. Данима је ватра гутала столећа историје, сажете у слова. Пламен се, најзад, преобличио у жар, а жар у пепео. На овом месту се, од недеље 6. априла 1941. године, налази пепео великог дела историјског памћења српског народа.“

Логично питање: зашто би Немци запалили и срушили установу у којој се налазило 500.000 књига, историјских списа, свезака од изузетне важности, 1.200 рукописних књига из раног средњег века, преписка српске државе са Турском, Аустроугарском, Русијом, владарске и друге повеље, важни документи световног и црквеног карактера, збирка турских рукописа... Немци су у освојеним градовима пљачкали музеје, галерије, библиотеке и по правилу их нису рушили јер је реч о најлепшим зградама. Зашто би срушили зграду на Косанчићевом венцу и притом уништили немерљиво вредно богатство, када су намеравали да освоје град и у њему остану довека, како је планирао Адолф Хитлер? Одговор је логичан: библиотека је запаљена изнутра, како би се створио привид да је уништена из ваздуха, а са њом и 500.000 књига!

Смела тврдња или истина? Документовану причу читалац ће наћи у роману *Теслина пошљика*, а базирана је на извештајима српске и немачке полиције 1941. године, затим на изјавама очевидаца, а најважнији докази налазе се у извештају комисије Завода за очување споменика културе, која је 1976. године откопала део рушевина и направила опсежан извештај у коме се каже

Нова зграда Народне библиотеке Србије у Карађорђевој парку

да „количина нађеног пепела не одговара количини књига које су се налазиле у библиотеци“. У извештају има још интересантних података о сандуцима у које су биле спаковане књиге, спремне за транспорт у манастир Благовештење. А 3. априла 1941. године долази наредба министра просвете господина Трифуновића да се сандуци спусте у подрум и ту сачекају Немце... Подсећања ради: Народна библиотека је бомбардована у току Првог светског рата 1914. и 1915. године, и у том периоду је три пута била евакуисана. Услед бомбардовања уништен је део књижног фонда, а преостали део је пресељаван на више места у Београду, Нишу, Косовској Митровици, а један део је доспео у Софију!

Настанак

Народна библиотека је најстарија установа културе у Србији. Основана је 1832. године, у време владавине

Милоша Обреновића. Прво је била депо, депозит у коме су чуване скупљене књиге. Фонд књига се нагло увећавао, па је полако прерастао у библиотеку која се у почетку налазила у саставу Књажевско-типографске библиотеке и Библиотеке Попечитељства просвештенија. Виспрено руководство библиотеке повезало је више библиотека, јавних и државних надлештава, а откупљено је и неколико приватних библиотека, међу којима су најзначајније библиотеке Лукијана Мушицког и Јосипа Шлезингера. Касније ће Народна библиотека добити и личне библиотеке Вука Караџића и Ђуре Даничића.

Вук Караџић (1787–1864),
литографија Јозефа Крихубера из 1865. године

Тринаест година касније, 1845. године, библиотека је имала 1.421 наслов, 2.283 свеске и вредан каталог чији је аутор др Милован Спасић. Био је то временски међупростор између две владавине Милоша Обреновића, у коме су Уставобранитељи на власт довели Карађорђевог сина Александра, који 1853. године кнежевим указом уводи звање државног библиотекара у рангу професора Велике школе. Назив Народна библиотека увео је и озваничио Ђура Даничић. Он је рођен у Аустроугарској као Ђуро Поповић, али је презиме променио у знак сећања на славног сењског ускока Ђуру Даничића. Био је задојен југословенством, па је предавао на највишим школама прво у Београду, а потом у Загребу. Био је истакнути члан две академије наука, у Београду и Загребу, где је једно време био и секретар академије. Писац је *Ријечника хрватског или српског језика*, који је и данас предмет бројних расправа.

Ђура Даничић је 1856. године постао државни библиотекар Народне библиотеке. Одредио је националну концепцију набавне политике Библиотеке, која потом почиње убрзано да се развија. Истовремено то је и почетак израде текуће националне библиографије. Значајну улогу у развоју Народне библиотеке имао је Стојан Новаковић, који је једно време био државни библиотекар. Стојан је био један од најутљеднијих политичара и дипломата деветнаестог и почетка двадесетог века. Као министар просвете много је учинио за Народну библиотеку. Његовом заслугом Законом о штампи, донесеним 1870. године, установљен је „обавезни примерак“: све што је штампано у

Србији достављано је бар у једном примерку Народној библиотеци. Тада је Народна библиотека издвојена из Министарства просвете и црквених послова, па је покренула и издавачку делатност.

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века донето је још неколико закона, који су учврстили Народну библиотеку доделивши јој епитет једне од најзначајнијих националних институција. Веома битан био је Закон о Српској краљевској академији наука, који је надзор над радом сопствене библиотеке доделио Народној библиотеци. Затим је уследио и Закон о Народној библиотеци, којим су у потпуности одређени основни задаци ове значајне институције: помоћ у неговању и развоју науке у Србији, непрестани рад на ширењу народног образовања, надзор српске библиографије. Убрзо Народна библиотека добија и први Правилник о унутрашњем уређењу и раду.

Ратови

У току Првог светског рата Народна библиотека је пратила судбину српског народа, који је за четири године, колико је рат трајао, изгубио четвртину становништва. У појединим селима, посебно у Мачви, тек уочи Другог светског рата стасали су младићи за војску јер је мушки живаљ готово уништила аустро-угарска војска, која се у крви светила недужном становништву због пораза на Церу и Колубари. Два пута је Библиотека бомбардована – 1914. и 1915. године, па је библиотечки фонд склањан по кућама у Београду, а

део је пренесен у Косовску Митровицу и Ниш. Интересантно је да је значајан део библиотечког фонда крај рата дочекао у Софији. Реч је о опљачканом благу јер је, заједно са државном архивом и благајном, возом преношен и инвентар библиотеке, али су Бугари у Нишу, нападом на воз, отргли неколико вагона. После рата Бугари су вратили ратни плен, али је пописом утврђено да су нестале значајне збирке књига, новина и историјских рукописа.

Са архивом Народне библиотеке требало је да крене и *Мирослављево јеванђеље*, које је после атентата на Александра Обреновића 1903. године – нестало.

Страница из
Мирослављевог јеванђеља

Јеванђеље је у Београд донео из Хиландара Александар Обреновић и држао га у својој спаваћој соби. Тринаест година се није знало где се налази једно од сто двадесет највреднијих покретних добара у историји људске цивилизације, заступљено у Унесковој едицији *Памћење света*. Спаковано је у дрвени, а затим у лимени сандук и увијено у ћебе. Уместо возом који је кренуо према Нишу, *Мирослављево јеванђеље* је заједно са српском војском кренуло преко албанских

планина, па преко Солунског фронта и Кајмакчалана поново, после три године, доспело у Београд. Према важећим законима о Народној библиотеци, требало је да буде изложено у специјалној витрини библиотеке, али га је присвојио Александар Карађорђевић. Након погибије краља Александра у Марсељу 1934. године, *Јеванђеље* прелази у музеј кнеза Павла, а уочи Другог светског рата, после краћег задржавања у Народној библиотеци, поново креће у авантуру – преко Ужица, манастира Раче, до Београда... После рата налазило се у Народном музеју, потом у Народној библиотеци, а сада је поново у Народном музеју.

Између два светска рата обнавља се библиотечки фонд Народне библиотеке и са два нова закона још више се истиче њена улога у културном и јавном животу новостворене државе. Доносе се 1919. године Закон о штампи и нови Закон о Народној библиотеци. Народна библиотека добија статус централне државне библиотеке с правом на обавезни примерак са читаве територије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Народна библиотека 1928. године креће са сређивањем библиографије са простора „нове“ државе, десет година касније усваја се каталошки лист међународног формата, а годину дана уочи Другог светског рата, покренут је часопис *Гласник библиотеке*.

Прича о страдању Народне библиотеке у Другом светском рату налази се у роману *Теслина пошлица*. Од маја 1945. године убрзано се обнавља фонд библиотеке. Поред бројних поклона у књигама из земље и иностранства, библиотеци су додељене Дворска библиотека, Библиотека Сената, део Библиотеке

Народне скупштине и Библиотека Друштва „Свети Сава“. Откупљене су и многе приватне библиотеке. После стручног сређивања, библиотека је отворена за јавност 1947. године; њена делатност је тада усмерена на оснивање и развој мреже библиотека у Србији, а један од најбитнијих задатака био је школовање и усавршавање стручњака за рад у библиотекама.

Након тридесет две године, на дан бомбардовања, Народна библиотека је 1973. године усељена у нову зграду, на Светосавском платоу, где се налази и данас. Одлуку о подизању нове зграде Народне библиотеке донело је Извршно веће Србије 1954. године, а до свечаног отварања је прошло деветнаест година! Три године касније одржан је први сајам књига на коме је, између осталог, основан и жири чији је задатак био да убрза рад на изградњи нове зграде Библиотеке, што је пре свега подразумевало доношење програма наредних потеза јер је одувек било тешко искамчити динар за културу. После седам година Скупштина Србије доноси одлуку о изградњи, а архитекта Иво Куртовић обилази чувене библиотеке у Европи. Са новим искуствима, унапређује решење које је првобитно понудио и у потпуности нову зграду прилагођава потребама једне од најважнијих културних институција у земљи. Камен темељац је постављен на дан ослобођења Београда – 20. октобра 1966. године, а 1971. године фонд Библиотеке пресељава се у нову зграду, која је 1972. године проглашена најбољим архитектонским решењем. Од тада Библиотека прати најмодернија кретања у области библиотекарства, па је између осталог основан и Центар Виртуелне библиотеке Србије, који повезује

електронске каталоге библиотека у Србији у јединствени електронски каталог.

Немци

Значајан део романа посвећен је Немцима који су између два велика светска рата били повезани са Народном библиотеком, а када је избио Други светски рат, наставили су да проналазе и отимају културно-историјско благо. У Библиотеци су радила два Немца – Михајло Подољски и Стеван Фенингер. Стеван је у време бомбардовања био домар Библиотеке, настањен у њеној згради. Још један Немац, Милан Брајер, био је блиско везан за Библиотеку, а био је у једном периоду и секретар Југословенског књижевног друштва, дакле, веома упућен у огромни не само књижни фонд ондашње Србије. Франц Нојхаузен је уочи самог рата био немачки конзул у Београду, а када се заратило, показало се да је пре свега водио рачуна

Рушевине Народне библиотеке на Косанчићевом венцу

где се све налази непроцењиво вредно културно-историјско благо Србије. Лично је у три вагона упаковао украдене експонате из задужбине краља Петра I Карађорђевића на Опленцу.

У целој причи о Немцима везаним за Народну библиотеку, најинтересантнији је др Роберт Шванке, албаноолог, који је десетак година учио Другог светског рата живео и радио у Београду. Биле су му доступне све архиве у Српској академији наука јер се, наводно, бавио искључиво научним радом. Кад је отпочео рат, сви поменути Немци су се појавили у СС униформама и нашли су се у Београду међу фолксдојчерима који су пре уласка немачких трупа у град, 13. априла 1941. године, постављали по београдским зградама немачка знамења.

Др Роберт Шванке је у току рата био командант специјалне јединице задужене да у Србији тражи и пљачка све што има уметничку или архивску вредност. То је био огранак јединице „А. Розенберг“, која је пљачкала по целој Европи. О овој теми је објављена књига: *Операција: чувари наслеђа* (Београд, Лагуна, 2014) и у Холивуду снимљен филм са Џорџом Клунијем у главној улози. После рата Шванкеу је суђено, а након издржане казне настанио се у Бечу и заједно са Михајлом Подољским запослио се у Националној библиотеци. Али ту се не завршава прича о др Роберту Шванкеу...

Оперативци државне безбедности, почетком осамдесетих година, добили су дојаву да се у Бугарској налази главни албански обавештајни центар за Балкан и да тамо одлазе интелектуалци са Косова и из

Албаније. Најистакнутији међу њима био је Том Качинари, Албанац, бегунац са Косова. Интересантно је да је Качинари, иако албански држављанин, лети долазио у једно црногорско одмаралиште, власништво савезне полиције. На „научне скупове“ у Бугарској редовно је долазио и др Роберт Шванке, који је, како је процењено, био сарадник албанске обавештајне службе Сигурими. Често је путовао у Албанију, са покрићем да се као албанолог бави научним радом. Улазио је у Албанију преко граничног прелаза Врбнице, на коме наша полиција није смела да интервенише.

Два висока функционера државне безбедности организовала су састанак са др Шванкеом у хотелу *Континентал* у Скопљу. Закупљен је цео спрат, апартмански део. Разговор је тајно сниман, али је главни преговарач, који је био сам у просторији са Шванкеом, прекинуо снимање када је др Шванке испричао да га је Гестапо, као СС официра, открио и оптужио као масона. Али други члан екипе на своју руку је озвучио просторију, па је целокупни снимак разговора проследио касније Драгану Митровићу, тадашњем начелнику Државне безбедности Србије, и Обрену Ђорђевићу, високом функционеру ДБ-а.

Та трака се налази у архиву Државне безбедности и било би интересантно чути шта је све, тридесет година након рата, причао др Роберт Шванке, главни пљачкаш културно-историјског блага Србије. Било би интересантно чути његову верзију бомбардовања Народне библиотеке на Косанчићевом венцу...